

ОИЛАВИЙ МУНОСАБАТЛАРДА ШАХС МОСЛАШУВЧАНЛИГИ ХУСУСИЯТИНИНГ ОИЛА МУСТАҲҚАМЛИГИГА ТАЪСИРИ

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.21.57.012>

Эшмурадов Олмосбек Эламонович,

*Термиз давлат университетининг Педагогика институти Психология
кафедраси катта ўқитувчиси*

Аннотация: Оилавий ўзаро муносабатлар тизимида боланинг ота-онаси ва бошқа янги яқин қариндошлар билан ўзаро муносабати коммуникатив акт сифатида ундаги мулоқатмандлик даражасини оширади, ўсмирлик даври зиддиятларини осонроқ бошдан кечиришини таъминлайди. Миллий маънавиятимиз сарчашмаларида никоҳ ва оиланинг муқаддаслиги тўғрисидаги ўғитлар жамиятнинг ҳар бир фуқаросини тарбияловчи шундай омилардирки, улар орқали ёшларда оила ва никоҳ тўғрисидаги монанд тушунча ва тасавурларни шакллантириши мумкин бўлади.

Калит сўзлар: Имом Бухорий, Форобий, Беруний, Ибн Сино, Юсуф Хос Ҳожиб, Амир Темур, Бурҳониддин ал-Марғиноний, Абдулла Авлоний, Фитрат Оилавий ўзаро муносабатлар, оила ва никоҳ, ўсмирлик даври, ичкиликбозлик, чекиш, гиёҳвандлик, эр-хотин, ота-оналар, фарзандлар, жисмоний, руҳий, оилавий низолар.

ВЛИЯНИЕ ГИБКОСТИ ЛИЧНОСТИ НА СТАБИЛЬНОСТЬ СЕМЬИ В СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЯХ

Эшмурадов Олмосбек Эламонович,

*Старший преподаватель кафедры психологии педагогического института
Термезского государственного университета*

Аннотация: В системе семейных отношений отношения с родителями ребенка и другими новыми родственниками повышают уровень общения как коммуникативный акт, облегчая преодоление конфликтов подросткового возраста. В источниках нашей национальной духовности учения о святости брака и семьи являются факторами, которые питают каждого гражданина общества, с помощью которых можно сформировать аналогичные концепции и представления о семье и браке в раннем возрасте.

Ключевые слова: Имам Бухари, Фароби, Беруни, Ибн Сино, Юсуф Хас Хаджиб, Амир Темур, Бурханиддин аль-Маргинани, Абдулла Авлони, Фитрат Семейные отношения, семья и брак, подростковый возраст, алкоголизм, курение, наркомания, пары, родители, дети, физические, психические, семейные конфликты.

THE EFFECT OF PERSONALITY FLEXIBILITY ON FAMILY STABILITY IN FAMILY RELATIONSHIPS

Eshmuradov Olmosbek Elamanovich

*Senior Lecturer, Department of Psychology, Pedagogical Institute, Termez State
University*

Abstract: In the system of family relationships, the relationship with the child's parents and other new relatives as a communicative act increases the level of communication in it, makes it easier to cope with the conflicts of adolescence. In the sources of our national spirituality, the teachings about the sanctity of marriage and the family are factors that nurture every citizen of society, through which it is possible to form similar concepts and ideas about the family and marriage at an early age.

Keywords: Imam Bukhari, Farobi, Beruni, Ibn Sino, Yusuf Khas Hajib, Amir Temur,

Burhaniddin al-Marghinani, Abdullah Avloni, Fitrat Family relationships, family and marriage, adolescence, alcoholism, smoking, drug addiction, couples, parents, children, physical, mental, family conflicts.

Маълумки, оила, унинг жамиятдаги ўрни, шунингдек, оила ичидаги кўп қиррали муносабатлар тизими азалдан турли фан йўналишлари олимлари томонидан ўрганиб келинмоқда.

Оиланинг ижтимоий институти (ижтимоий психология), этномаданий анъаналар ва қадриятлар объекти (этнография), ижтимоий муносабатлар ўзаги (фалсафа), инсон наслини давом эттирувчи (демография), моддий қадриятлар яратувчи (маданиятшунослик), ижтимоий ҳолати (социология), оиладаги шахслараро муносабатлар, оилавий низолар (психология) сифатида тадқиқ этилишига қарамай, айнан унинг барқарорлигини таъминловчи педагогик тадқиқот сифатида ўрганилганда у ўзининг тўлақонли таҳлил қўламига эришади. [1]

Бугунги кундаги педагогика фани оилани бир томондан, тарбиячи гуруҳ сифатида, иккинчи томондан оила институти - ижтимоий-таҳлилий тадқиқот сифатида ўрганади. Шуниси эътиборлики, оила муаммолари мутафаккир ва олимларни азалдан қизиқтириб келган. Хусусан марказий Осиёнинг буюк мутафаккирлари Имом Бухорий, Форобий, Беруний, Ибн Сино, Юсуф Хос Ҳожиб, Амир Темур, Бурҳониддин ал-Марғиноний, Абдулла Авлоний, Фитрат асарларида оила, унинг ички ҳаёти, инсон камолоти муаммоларининг муҳим жиҳатлари таҳлил қилинган. [2]

Оиланинг ижтимоий-психологик, ижтимоий фаолият-ижтимоий ҳимоя кўринишида қадимий илдизларга эга. Илк диний-фалсафий (Авесто) ва адабий (Алпомиш, Гўрўғли) манбаларда биз инсоннинг ижтимоий келиб чиқиши нуқтаи назаридан педагогик қарашларнинг акс этишини кўрамиз. Кейинчалик VI-VII асрларда Марказий Осиё ҳудудида ислом динининг тарқалиши янги маънавий, ахлоқий қадриятларни шакллантирди ва улар минтақада оила ва жамият тарбияси тизимига таъсир кўрсатди. [3] Моддий барқарорлик ва ишлаб чиқариш ҳамда савдо ривожига эҳтиёжларига асосланган янги ижтимоий-иқтисодий ҳолат маънавий ва маданий ҳаётнинг юксалишига, дунёвий илм ва фанларнинг гуллаб-яшнашига, форс, араб, қадимги юнон маданияти ютуқларини ўзлаштиришга ёрдам берди.

Гап шундаки, Шарқда ва, айниқса, Ўзбекистонда оила нафақат тарихан муҳим ижтимоий институт сифатида мавжуд бўлиб келган, балки ҳозирги замонда глобал ўзгаришларни бошдан кечириётган ва маълум маънода мавқеи заифлашган даврда ҳам жамиятимиз ҳаётида фавқулодда муҳим роль ўйнамоқда. Шу маънода, унинг мустақамлиги муаммолари, унга таъсир этувчи омилларни таҳлил қилиш мустақиллик шароитида бутунлай ўзгача қарашлар, концепциялар ва парадигмаларни талаб этади.

Мустақиллик шароитида оила мустақамлигига эришиш, унинг барқарорлигига хизмат қилувчи омилларни аниқлаш, уни заифлаштирувчи омилларни бартараф этиш муаммоларини тизимли ўрганиш ижтимоий тадқиқотлар объектига айланган эмас. Бундай тадқиқотлар оила соҳасида самарали ва илмий асосланган сиёсатни амалга ошириш эҳтиёжларидан ҳам келиб чиқади.

Шахс ривожланиши ва унинг ижтимоийлашуви, аввало, ижтимоий омиллар таъсири остида кечади. Ундаги асосий рол эса оилага тегишли. Оила шахслараро муносабатларнинг бутун бошли мажмуаси, эр-хотин, ота-оналар ва фарзандларнинг ўзаро ҳаракати сабаб боланинг жисмоний, руҳий ва ижтимоий ривожланиши учун энг қулай шароитни яратиб беради, унга маънавий қадриятлар, ахлоқий меъёрлар, анъаналар, хулқ намуналари ва мулоқот усуллари тизимини тақдим этади.

Инсон оила таъсирини бутун ҳаёти давомида ҳис этади, шунинг учун оиланинг тарбиявий таъсири узлуксизлиги ва давомийлиги билан тавсифланади. Оиланинг болага нисбатан тарбиявий таъсирининг барқарорлиги унинг ўқув, меҳнат, ижтимоий фаоллигига таъсирида ўз аксини топади. Мазкур омил никоҳнинг умумий барқарорлиги ва мустақамлиги ҳолати билан чамбарчас ва кўп жиҳатдан боғлиқ. Яъни, агар оила мустақам бўлса, унинг тарбиявий муҳити

хам барқарор бўлади, бундай муҳитда камол топадиган фарзанд тарбияли, хулқи намунали бўлади.

Демак, психологик жиҳатдан оилавий муҳитнинг қандайлигига қараб икки шахс ўртасидаги никоҳнинг мустақамлигига баҳо бериш мумкин. Бу оила аъзолари ўртасида самимий ўзаро муносабатларни ривожлантирувчи ёки аксинча уларнинг яхши кечишига тўсиқ бўлувчи шарт-шароитлардир. Психологик муҳитнинг яхши - кулай ёки ёмон - нокулай типлари фарқланади. Кулай психологик муҳит замирида эр-хотин дунёкараши, фикрлар тарзлари, феъл-атворининг бир-бирига мос келиши ётади. Бугунги кунда миллий ғоя, миллий мафкура тарғиботи билан кенг жамоатчилик шуғулланмоқда, айниқса, таълим тизимида изчил ўрганилмоқда, дарсликлар яратилиб, ўқув жараёнларида қўлланилмоқда ёшлар ўз Ватанига содиқ, мард, фидойи, юксак маънавий фазилатлар эгаси бўлишга ундалмоқда. Мамлакатимиз аҳолиси орасида миллий ғоя, мафкуравий тарғибот ва ташвиқот ишларини табақалаштириб олиб борилса, қўйилган мақсадга тезроқ эришиш мумкин. Бунда мамлакатимиз аҳолисини икки қисмга: таълим билан қамраб олинган ва таълим билан қамраб олинмаган аҳоли қатламларига ажратиб тарғиб ва ташвиқ қилинса, мақсадга мувофиқ бўлиши тадқиқотда илмий далилланган[4]

Халқимизда яхши урф-одатлар бор. Турмуш қуришдан олдин куёв билан келин томон бир-бирининг сиҳат – саломатлигини сўраб суриштиради, турмуш шароитини ўрганади. Шундан кейингина совчилар бориб, унаштириш маросим ўтказилади. Узоқ вақтдан бери давом этиб келаётган бу удум аслини олганда, моҳиятига кўра, ҳозирги даврдаги тиббий ирсият маслаҳатхоналари вазифасини ўтаган.

Ёшларимизнинг ирсият қонунларини билишларига ҳар жиҳатдан катта эҳтиёж мавдуд. Чунки бу борадаги билимлари уларни соғлом оила қуришдек бахтга муяссар қилади ва турли касалликларнинг олди олинади.

Амир Темур ҳам оила қуриш масалаларига давлат юмушларидек жуда жиддий эътибор берган. Буюк Соҳибқирон, хусусан, келин танлаш ҳақида қуйидаги фикрларни билдирган: “Ўғилларим, набираларим ва яқинларимни уйлантирмоқ ташвишида келин изламоққа эътибор бердим. Бу ишни давлат юмушлари билан тенг кўрдим. Келин бўлмишнинг насл-насабини, етти пуштини суриштирдим. Хос одамлар орқали соғлиқ-саломатлигини, жисмонан камолатини аниқладим. Келин бўлмиш насл-насаби, одоб-ахлоқи, соғлом ва бақувватлиги билан барча қусурлардан холи бўлсагина эл-юртга катта тўй-томоша бериб, келин туширдим”. Дарҳақиқат келажак авлодни соғлом ва иқл идрокли бўлишлиги онага боғлиқдир. Биринчи президентимиз такидлаганларидек соғлом онадан соғлом фарзанд дунёга келади бу эса миллат келажagini белгилайди. [7]

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, никоҳ, оила шакллари, ўзбек оилаларининг ижтимоий ва миллий хусусиятларини холис ўрганиш, таҳлил этиш имконияти мустақиллик йилларидагина туғилди. Маълумки, шўро ҳукумати даврида бошқа масалалар қатори оила муносабатларига ҳам синфий мафкура нуқтаи назардан ёндашилари эди.

Маълумки, одам танасида моддий ирсий омил - хромасомалар бўлади. Шуни унутмаслик керакки, ҳар бир инсон вужудида патологик ген рецессив (яширин ҳолатда) бўлиши мумкин. Бу генлар айрим шароитларда, масалан, ичкиликбозлик, чекиш, гиёҳвандлик, ҳомиладор аёллар хасталиклари (камқонлик, буйрак ва юрак касаллиги), эр-хотинда бўлган сурункали инфекция, яқин қариндошларнинг ўзаро никоҳланиши ва ниҳоят, ташқи муҳитнинг одам организмга зарарли таъсири натижасида насл касалликларининг келиб чиқиши ва болаларнинг мажруҳ туғилишига сабаб бўлиши мумкин. Ирсият фанининг эришган ютуқлари ва аниқ далиллар яқин қариндошларнинг куда-анда бўлиши наслга салбий таъсир этишини тасдиқлайди. Қариндошлар орасидаги никоҳларнинг ирсий томондан қандай хавфи бор? Шунинг учун ҳам бундай шароитда олий ўқув юртларида ҳам ёшларнинг ижтимоий ҳаракатига кўпроқ эътибор бериш керак. Чунки, бугунги ёшлар эртага оила раҳбари ёки унинг аъзосидир. Бу соҳадаги муаммоларни ҳал этишда қуйидагиларга асосий эътиборни қаратиш лозим:

Харикалайигит-қиз оилаларининг мувофиқлигига эришиш: моддий; маънавий; жинсий ва жисмоний соғломлиги; ёшидаги фарқи. Ёшларда маънавий-ахлоқий сифатларнинг шаклланганлиги ва муомала одобига риоя этиш кўникмаларини

таркиб топтириш. Бунда оилада ҳар иккала жинсга мансуб шахслар билан муносабатлар меъёрларига риоя этиш, дўстлик, ота-онага, катталарга ҳурмат, кичикларга ғамхўрлик, болалар тарбиясига эътибор ва бунда эҳтиёж, масъулият, садоқат, олижаноблик, инсонийлик, оила-никоҳ муносабатларини эъзозлаш ва қадрлаш, оилада бурч масъулияти ва ҳоказоларга тайёрлаш муҳим аҳамиятга эга.

Психолог олимларнинг ўтказган тадқиқотларига кўра оила кургунга қадар бир-бирларини бир ой ва ундан кам вақт билган эр-хотинлар сони ажрашиб кетган эр-хотинлар орасида кўпчиликни ташкил қилишини кўрсатди. Шунингдек, бир-бирларини оила кургунга қадар 5-10 йил ва ундан кўп вақт билишлари ҳам бўлажак эр-хотинларга бир-бирларига нисбатан ҳис-туйғулари ўтмаслашиб қолишига олиб келиши ҳам мумкин экан.

Психологик адабиётларда ёшларнинг бўлажак эр-хотин сифатида бир-бирларини ярим йилдан бир йилгача билишлари энг мақбул муддат деб кўрсатилади.

Бизнинг фикримизча, юқоридаги тушунчаларни сунъий фарқлаш терминологик чалкашликни келтириб чиқаради. «Барқарорлик» сўзи чет тилидаги «стабиллик» тушунчасининг аниқ таржимаси ҳисобланади. Оиладаги маънавий-руҳий муҳитни характерловчи хусусиятни «оила - никоҳ муносабатларининг сифати» тушунча ёрдамида изоҳлаш мумкин. Шунинг учун биз ўз тадқиқотимизда «стабиллик» ва «барқарорлик» тушунчаларини синонимлар сифатида ишлатиб, уларни умумий ҳолда «оила мустаҳкамлиги» тушунчасининг хусусий кўринишлари бўлган стабил никоҳлар ва шахслараро муносабатлар сифатида тақдим этганмиз. Яна шуни ҳам алоҳида таъкидлаш мумкинки, оила мустаҳкамлигига таъсир кўрсатувчи омиллар ҳам, унинг заифлигига сабаб бўлувчи омиллар ҳам турли-тумандир. Юқорида айтиб ўтганимиздек, ҳар бир организмда рецессив (яширин ҳолда) касаллик белгилари мавжуд. Яқин қариндошлардан бири - она ёки ота, бува ёки буви томонидан авлоддан авлодга рецессив касаллик белгилари ўтиши мумкин. Эр ва хотин бегона бўлсалар, касаллик белгилари ота-онадан ўтган бўлса ҳам, авлодлари фарзандларида салбий ҳолатларнинг юзага келиш хавфи камроқ. Аммо яқин қариндошлардан туғилган фарзандларда салбий сифатларнинг ўтиш хавфи икки баробар кўпдир. Бундан ташқари, ушбу ҳолат ота-онанинг соғлигига ҳам боғлиқ.[5]

Оилада бахтли ҳаёт кечиришга ҳар бир ўғил ва қиз болани эрта ўргатиш, бунинг учун унинг онгида оила муқаддаслиги ва қадрли эканлиги тушунчасини шакллантириши зарур. Тўғри, ўспирин ёшдагиларнинг бундай тасаввурга эга бўлиши қийин албатта, чунки оила-никоҳ муносабатларининг ўзига хослигини билиш, икир-чикир муаммоларини тушуниш масаласи кўпгина ҳаёт тажрибаси ва билимни талаб қилади. Бироқ, у никоҳ қуриш ёшига анча етмасдан оиланинг асосий мазмунини ташкил этадиган омилларни тушуна олишлари керак.[6]

Фойдаланилган манба ва адабиётлар:

Оила психологияси: Дарслик. Педагогика олийгоҳлари талабалари учун // Муаллиф В.М. Каримова. – Т.: “Fan va texnologiya”, 2008 – 170 б

Жабборов И. Ўзбеклар: турмуш тарзи ва маданияти. Тошкент: 2003.- Б. 67-95. – 208 б.

Ғозиев Э., Тўлаганова Г. Педагогик психология асослари: Ўқув-методик қўлланма. – Т.: «Университет», 1997. – 80 б.

Эйдемиллер Э.Г., Юстеский В.В. Семейная психотерапия. - Л., 1989. - 192с.

Холматова М., Муравьева Н. Ёшлар оилавий ҳаёт бўсағасида –Тошкент: Ўзбекистон, 2000.

Эшмуродов О. Э. Этнопсихологические проблемы возраста создания семьи – в обеспечении прочности семьи. вестник интегративной психологии халқаро илмий журнали. Масква Ярославль 2020 Выпуск 20

Эшмуродов О.Э. Ўзбек никоҳ-оила муносабатларининг тарихий ва ижтимоий психологик таълиқи. Тошкент давлат педагогика университети илмий ахборотлари. Тошкент 2020